

ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. І.І.МЕЧНИКОВА

На правах рукопису

ФЕСИК Олександр Володимирович

**БОРОТЬБА ПРОТИ АВСТРО - НІМЕЦЬКОЇ
ОКУПАЦІЇ УКРАЇНИ В 1918 Р.**

Спеціальність 07.00.01 - Історія суспільних рухів
та політичних партій

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата історичних наук

ОДЕСА-1992

Робота виконана на кафедрі історії суспільних рухів та політичних партій Одеського державного університету ім. І.І.Мечникова

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК — доктор історичних наук, професор
АНИЩУК В. В

ОФІЦІЙНІ ОПОНЕНТИ: доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент АН України
КУРАС І. Ф.

доктор історичних наук, професор
ЦВІЛЮК С. А.

ВЕДУЧА ОРГАНІЗАЦІЯ — Одеський педагогічний інститут
ім. К.Д.Ушинського.

ЛННБ України ім.В.Стефаника

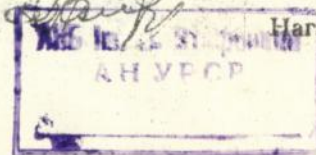
00816465 (U)

Захист відбудеться «30» вересня 1992 р. о «15» годині на засіданні спеціалізованої ради К 068.24.01 з історичних наук (Вітчизняна історія та Історія суспільних рухів та політичних партій) в Одеському державному університеті (270015, м. Одеса, Французький бульвар, 24/26, ауд. 39).

З дисе утацією можна ознайомитись в науковій бібліотеці Одеського державного університету.

Автореферат розіслано «30» вересня 1992 р.

Вчел.ий секретар
спеціалізованої ради,
доцент

Нагайник В. А.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Боротьба українського народу за національне та соціальне визволення, за власну державність червоною ниткою проходить через його історію. Початок нової доби у вітчизняній історії ознаменувало проголошення Акту про державну незалежність України 24 серпня 1991 р. У цьому документі було заявлено, що наше відродження продсвджує «тисячолітню традицію устрою держави на Україні»¹. Ця традиція утверджувалася за часів Київської Русі, здобувалася в боях славними українськими козаками, відроджувалася в епоху революцій ХХ ст. Саме в бурхливі роки соціальних вибухів, коли імперії розвваливались під натиском революцій, громадянської та національно-визвольної воєн, вирішувалася проблема створення української держави. Події 1917-1920 рр. мають аналогії з нинішніми, коли особливо важливо, не повторюючи колишніх помилок, спираючись на накопичений досвід, довести до кінця будівництво правової демократичної держави.

Історична наука минулих років на жаль, не змогла об'єктивно розібратися в усіх складностях процесів, що відбувалися в колишньому СРСР, вловити притаманний його народам незборимий потяг до демократії та національної державності. Історики, а за ними політики не зуміли передбачити тих змін, що відбулися 1991 р. Однією з важливих причин ^{цього} стало зведення історії до становища «служниці» комуністичної ідеології. «Хто не знає минулого, той не володіє майбутнім», — справедливо зауважив відомий англійський письменник і публіцист Д.Оруелл².

Загальнонародна боротьба на Україні проти німецько-австрійських інтервентів 1918 р. є прикладом патріотизму, самовідданості й героїзму. Історична пам'ять про неї, що зберігає безліч зразків народної мужності при відсічі ворогу, надихала захисників України в роки боротьби з німецьким фашизмом. У цьому розумінні події 1918 р. нерідко називають Вітчизняною війною українського народу. І це справедливо, адже найрозмаїтіші політичні сили та верстви суспільства виступали проти окупаційного режиму.

1. Акт про незалежність України: Прийнятий позачерг. сесією Верховної Ради України 24 серпня 1991 р.//Робітн. газ.- 1991.- 25 серп.

2. Оруелл Д. 1984. - М., 1991. - С.108.

Традиції створення і захисту Української Народної Республіки, борців за свободу періоду революцій та громадянської війни, як і пам'ять про славіх козаків і героїв боротьби з фашизмом необхідно зберігати й утверджувати при створенні нових збройних сил України.

Актуальність даного дослідження полягає в тому, що воно допомагає розібратися у складних питаннях, пов'язаних з оцінками діяльності Центральної Ради, Директорії, гетьманського уряду, різних політичних партій та рухів на Україні, що вже не перший рік ставить наша громадськість.

Стан наукової розробки проблеми характеризується значною кількістю досліджень, більшість із яких хибують на догматизм, схематизм і дублювання підсумкових висновків.

До 1933 р. в журналі «Л. гопис революції» було надруковано близько десяти статей з даної проблеми¹. Їх переважна більшість несла на собі відбиток боротьби, що розгорнулася всередині КП(б)У, перебільшувала справжню роль більшовиків, замовчувала або негативно оцінювала діяльність інших партій².

У 20-і — на початку 30-х рр. розпочинається узгальнення нагромадженого матеріалу³, з'являються праці М.Равич-Черкаського, М.Попова, М.Воліна з історико-партійної тематики, в яких по-різному тлумачиться діяльність більшовиків у період німецько-австрійської окупації. Зі значною мірою об'єктивності відобразив тодішню ситуацію на Україні М.Попов, дійшовши висновку, що КП(б)У не зуміла взяти до своїх рук масовий селянський рух восени 1918 р., а робітничий рух на той час значно поступався перед селянським. М.Ра-

1. Шельгин Я. Партизанская борьба с гетманщиной и австро-немецкой оккупацией // Лет. рев. 1928.-№ 6.-С.61-101; Редін М. До історії Всеукраїнського залізничного страйку 1918 р.// Лет. рев.- 1928.-№ 5.-С.168-169 та ін.

2. Міронер Х. Таганрозька нарада // Лет. рев.-1928.- № 4.- С.25-43; Фрід Д. Таганрозька нарада // Лет. рев.-1928.- № 4.-С. 43-49; Майоров М. На путях к I съезду КП(б)У // Лет. рев.-1928.-№ 4.-С.7-24; Баранник С. Проблема повстанства проти гетманщини та австро-німецької окупації в «Коммунисте», 1918 р.// Лет. рев.-1930.-№ 2.- С.252-266; Фрід Д. Про коріння КПУ // Більшовик України.-1927.-№ 10.-С.39-50.

3. Ейдман Р., Какурин Н. Громадянська війна на Україні.- Харків, 1931.

вич-Черкаський слушно зауважує, що певдачі більшовиків на Україні великою мірою залежали від суперечок у КП(б)У¹.

Розпочинаючи з 1929 р. сталінська машина терору фактично повністю знищила покоління українських істориків, завдала нищівного удару по історичній науці. Аж до середини 50-х рр. в працях з суспільствознавства нестримно уславлювались геніальність Сталіна та Комуністичної партії. Між тим, події Великої Вітчизняної війни, боротьба народу України проти фашистських окупантів зробили досвід 1918 р. надзвичайно актуальним. В роки війни вийшло кількадесят праць. Однак вони мали здебільшого пропагандистський характер. Виключення становить монографія С.Маркова², що має суто науковий характер.

У кінці 50-60 рр. вийшли солідні монографії з історії визвольної боротьби в Україні Г.Заставенка, Є.Скляренка, Ю.Білана, В.Тичини, О.Карпенка, де розглянуто питання, пов'язані з діяльністю більшовиків та КП(б)У на окупованому терені України, проте замовчується діяльність партій Українського Національного Союзу, боротьбистів та лівих есерів щодо мобілізації трудящих на визвольну боротьбу³.

1. Равич-Черкаський М. История Коммунистической партии Украины.- К.,1923; Попов Н. Очерки истории Коммунистической партии (большеви-ков) Украины.-Харьков,1929; Волін М. Історія КП(б)У в стислому нарисі.- Харків,1932.

2. Марков С.Ф. Отечественная война против германских оккупантов на Украине.-М.,1941.

3. Заставенко Г. Крах німецької інтервенції на Україні в 1918 р. -К.,1959; Скляренко Е.М. Боротьба трудящих України проти німецько-австрійських окупантів і гетманщини.- К.,1960; Білан Ю.Я. Отечественная война украинского народа против немецких оккупантов в 1918 г.-К.,1960; Тичина В.Э. Боротьба проти німецьких окупантів і внутрішньої контрреволюції на Україні у 1918 р.-Харків,1969; Карпенко О.Ю. Імперіалістична інтервенція на Україні, 1918-1920 рр.-Львів,1969.

Праці, що з'явилися в той час, несли на собі відбиток «Короткого курсу історії ВКП(б)» та багатотомної «Історії КПРС»¹.

У праці Н.Якунова висвітлюється боротьба більшовиків за солдатські маси, узагальнено великий архівний матеріал².

У статтях М.Раковського аналізується боротьба проти інтервентів на Півдні України, в Херсонській губернії, показані форми та методи, закономірності й особливості громадянської війни у південному регіоні³.

Праця Т.Бондаря узагальнює популярні дослідження з цієї теми. Автор спробував відмовитися від схематизму у висвітленні боротьби всередині КП(б)У⁴. Багате фактичними матеріалами дослідження М.Куличенка, що висвітлює діяльність більшовиків Харківщини в роки громадянської війни⁵.

У 70-х — першій половині 80-х рр. робота більшості істориків проходила «протоптанною стежкою» і якихось кардинально нових висновків не було зроблено⁶. З-поміж багатьох праць із історії громадянської війни необхідно відзначити монографії В.Петрова та І.Мінца⁷. Цікавий матеріал міститься в узагальнюючих працях та енциклопе-

1. Лихолат А.В. Разгром националистической контрреволюции на Украине в 1917-1922 гг.-М.,1954; Супруненко Н.И. Очерки истории гражданской войны и иностранной военной интервенции на Украине. 1918-1920 гг.-М.,1966; Кондуфор Ю.Ю. Укрепление союза рабочего класса и крестьянства на Украине в период гражданской войны.-К.,1964.

2. Якупов Н.М. Большевики во главе революционных солдатских масс (1917-1918).-К.,1967.

3. Раковский М.Е. Крах австро-германской оккупации на Юге Украины в 1918 г. //Ист. СССР.-1961.-№ 2.-С.135-143; Его же. Закономерности и особенности гражданской войны на Юге Украины// Годы борьбы и победы.-К.,1983.-С.91-96.

4. Бондар Т.Д. Коммунистична партія України в період іноземної інтервенції та громадянської війни. 1918-1919 рр.-К.,1968.

5. Куличенко М. Большевики Харьковщины в борьбе за власть Советов. 1918-1920 гг.-Харьков,1966.

6. Кузьмин Н.Ф. Разгром интервентов и белогвардейцев в 1917-1922 гг.-М.,1977; Никольников Г.Л. Брестский мир и Украина.-К.,1981; Поляков Ю.А. Антисоветская интервенция и ее крах. 1917-1922 гг.-М.,1987.

7. Петров В.И. Отражение страной Советов нашествия германского империализма в 1918 г.-М.,1980; Минци И.И. Год 1918-й.-М.,1982.

дичних виданнях, присвячених періоду громадянської війни¹. Ці праці допомагають дещо відхилити записано секретності напнуте на історії українських соціалістичних партій.

Побачила світ велика кількість колективних праць з історії Компартії України та її окремих обласних організацій, в яких недостатньо та однобічно висвітлюються деякі аспекти проблеми².

В кінці 70-х рр. увагу істориків стала привертати діяльність не лише більшовиків, а й інших політичних партій і організацій на Україні після Жовтня 1917 р. У працях І.Кураса, Р.Ветрова, А.Черненка робляться спроби правдиво висвітлити діяльність загальноросійських і українських політичних партій на Україні. Читачі змогли дізнатися про їх лідерів та провідні ідеї³.

З кінця 80-х рр. в дослідженнях починає робитись наголос на переосмисленні неоднозначності подій революції та громадянської війни в Україні⁴. З відмінною від загальноприйнятих позицій точкою зору висловив публіцист О.Білодід, намагаючись виправдати гетьманський уряд⁵.

Боротьба проти австро-німецької окупації знайшла своє видбиття в

1. Гражданская война в СССР: в 2 Т.- М.,1980-1986; Гражданская война и военная интервенция в СССР: Энциклопедия.-М.,1983; История УССР: в 10 т.- К.,1981-1985.-Т.5; Українська РСР в період громадянської війни: в 5 т.-К.,1967-1970.-Т.1-3; Великий Жовтень і громадянська війна на Україні: Енциклопед. довідник.-К.,1987.

2. Очерки истории Коммунистической партии Украины.-К.,1977; Очерки истории Киевской городской и областной партийных организаций.-К.,1981; Очерки истории Одесской областной партийной организации.-Одесса,1981; Очерки истории Ворошиловоградской областной партийной организации.-К.,1979, и др.

3. Курас І.Ф. Торжество протетарского интернационализма и крах мелкобуржуазных партий на Украине.-К.,1978; Ветров Р.И. Победа Октябрьской революции и банкротство меньшевиков на Украине.- Харьков,1983; Ветров Р.И., Черненко А.М. Октябрьская революция и банкротство эсеров на Украине.- Днепропетровск,1983; Курас І.Ф. Великий Жовтень і крах націоналістичного реформізму на Україні.-К.,1985; Курас І.Ф. Повчальний урок історії: Ідейно-політичне банкрутство Української соціал-демократичної робітничої партії.-К.,1986.

4. Солдатенко В.Ф. До питання про початок громадянської війни на Україні.//Укр.іст.журн.-1991.- N 7-9; Гамрецький Ю.М. До вивчення національно-визвольного руху на Україні.//Укр.іст.журн.-1990.-N 12; Гошуляк І.Л. Політичні аспекти історії громадянської війни на Україні.//Укр.іст.журн.-1990.- N 12.

5. Білодід О. Помілявся я двічі//Україна.-1991.-N 23.-С.26-32.

кандидатських і докторських дисертаціях. Більшість авторів дисертаційних праць зосереджують увагу на аналізі діяльності більшовиків і Комуністичної партії на шкоду вивчення діяльності інших політичних сил, страждають тими недоліками, що і монографії радянських істориків¹. Тільки в окремих об'єктивніше оцінюється роль селянства в боротьбі, згадується про діяльність різних опозиційних сил, висвітлюються погляди на селянство та його політичних керівників у роки громадянської війни, вивчається історіографія проблеми².

Зараджують дослідженню теми праці С.Цвилюка про роль більшовицьких друкованих видань на півдні України, друкованих органів іноземних комуністичних груп РКП(б) та лівих соціал-демократів у боротьбі з воєнною інтервенцією³.

Останнім часом до читача стали повертатися наукові праці українських істориків, написані та видані за кордоном, в яких дається оцінка подій 1918 р., що цілковито суперечить оцінці, яка склалася у вітчизняній історіографії не тільки у висновках, а й у викладі фактичного матеріалу. Переважною більшістю вони написані безпосередніми учасниками подій, що так чи інакше «творили» історію.

П.Христюк (міністр внутрішніх справ УНР, лідер українських есерів) видав у 1921-27 рр. чотиритомну працю «Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920рр.» У третьому томі

1. Власов А.П. Борьба железнодорожников Украины под руководством большевиков против германских захватчиков в 1918 г. Автореф. дис... канд. ист. наук. - К., 1952; Хмара Н.И. Всеобщая железнодорожная забастовка летом 1918 г. на Украине: автореф. дис... канд. ист. наук. - К., 1953; Потемин А.И. Разложение и революционализация австро-германской оккупационной армии на Украине в 1918 г.: Автореф. дис... канд. ист. наук. - М., 1968, и др.

2. Нестуля А.А. Укрепление союза рабочего класса и крестьянства в период гражданской войны на Украине: Автореф. дис... канд. ист. наук. - К., 1986; Калмакан И.К. Борьба прстив вооруженной кулацкой контрреволюции в период гражданской войны и иностранной военной интервенции в СССР: на материалах юга Украины: Автореф. дис... канд. ист. наук. - Кишинев, 1981; Горак В.С. Современные немарксистские концепции роли крестьянства Украин в революционном процессе 1917-1920 гг.: Автореф. дис... канд. ист. наук. - К., 1990; Дьячков В.Л. Партия эсеров в Великой Октябрьской социалистической революции и гражданской войне: Критика современной буржуазной историографии: Автореф. дис... докт. ист. наук. - М., 1988.

3. Цвилюк С.А. Большевицкая печать юга Украины в период иностранной военной интервенции и гражданской войны (1918 — февраль 1920 гг.): Автореф. дис... канд. ист. наук. - Одесса, 1969.; Его же. Печать иностранных коммунистических групп РКП(б) и левых социал-демократов и ее роль в мобилизации зарубежных трудящихся на защиту завоеваний Октября (1918-1920 гг.): Автореф. дис... д-ра ист. наук. - К., 1988.

висвітлюється боротьба опозиції проти гетьманщини. На великому фактичному матеріалі (рішення партійних зборів, з'їзді, маніфести) автор розкриває діяльність українських соціалістів, перішучість та опортунізм деяких з них, на його думку, сприяли стабілізації гетьманського режиму.

П.Христюк доводить, що русійною силою повстання було селянство, кероване на першому етапі боїв Селянською Спілкою та боротьбистами¹.

Д.Дорошенко (міністр закордонних справ гетьманського уряду, один з лідерів соціалістів-федералістів) присвятив другий том «Історії України, 1917-1923рр.» подіям, пов'язаним із становленням та еволюцією гетьманщини. Автор захоплюється мудрістю й твердістю гетьмана, прихід якого до влади був необхідний для ліквідації «хаосу й анархії», захисту приватної власності. Діяльність українських соціалістів він характеризує як деструктивну, що призрела до «загибелі української державності», підкреслюючи, що українські соціалісти були нетерпимі до будь-якого несоніалістичного українського руху, відмовляючи йому в праві називатися українським. Разом з тим, гетьманський уряд змальовується як такий, що розбулював українську державність, йдучи на компроміси з «правими» і «лівими»².

Певний інтерес викликають книжки І.Мазепи та П.Феденка, де багато місця надається дослідженню суспільно-політичного життя України часів революції та громадянської війни. Книжки ці написані з позиції української соціал-демократії, що до її табору належали автори³.

За кордоном видавалися й узагальнюючі праці з історії України, в яких знайшли своє відображення події 1918 р. М.Голубець у своїй «Великій історії України» під кутом зору українських соціалістів охарактеризував гетьманський режим як маріонетковий, потрібний для «німецької солдатчини». Водночас до лав «ворогів українства» автор включає як більшовиків, так і боротьбистів⁴.

1. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920рр.: В 4 т.-Відень, 1921-1922.-Т.ІІІ-ІV.

2. Дорошенко Д. Історія України. 1917-1923 рр.: В 2 т.-Ужгород, 1932; Нью-Йорк, 1954.-Т. II. Українська гетьманська держава 1918 року.

3. Мазепа І., Феденко П. З Історії української революції.- Прага, 1930; Феденко П. Історія революції. В 3 т.-Париж, 1954.-Т.1-2; Його ж. Суспільні і політичні рухи на Україні.-Париж, 1953.

4. Голубець М. Велика історія України.-Львів, 1935.

У другому томі «Історії України» Н.Полонської-Василенко аналізується гетьманський уряд. Авторка звертає увагу не тільки на негативні, а й на позитивні моменти в державному та культурному будівництві за гетьмана. Н.Полонська-Василенко вказує, що надзвичайна ситуація, в якій перебувала гетьманська держава, створена окупацією та селянськими повстаннями, не давала можливості урядові виявити себе з «кращого боку». Причинами падіння гетьмана вказуються недовіря до нього Антанти та переорієнтація його на підтримку федерації з Росією¹.

У західній історіографії 60-80-х рр. наявна тенденція реабілітації гетьмана як державника та прибічника порядку. Так, у книзі І.Нагаєвського гетьман постає радше як жертва внутрішніх та зовнішніх обставин². І.Лисяк-Рудницький у своїй полемічній книзі взагалі намагається довести, що гетьман провадив єдино правильну за тих умов політику і зовсім не був «маріонеткою» окупантів і що останні навіть не знали про підготовку повалення Центральної Ради³. А.Юрченко, розглядаючи дипломатичні стосунки Української держави, пов'язує діяльність українських соціалістів і селянські повстання з підтримкою їх з боку РРФСР. Автор змальовує гетьмана як поборника української незалежності⁴. З.Книш у своєму збірнику історичних статей вказує на двояку роль В.Винниченка в українському русі, протиставляючи йому бездоганну позицію С.Петлюри⁵.

Д.Решетар намагається, враховуючи різні, часто суперечливі позиції партійних таборів української еміграції, відшукати середину, критикуючи консерватизм гетьмана, екстремізм боротьбистів, отаманщину С.Петлюри⁶. Певний інтерес представляє траця О.Субтельного, в якій дається стислий аналіз подій на Україні 1918 року⁷.

Великим досягненням української історіографії за рубезем є створення фундаментальної праці «Енциклопедія українознавства» (чотир-

1. Полонська-Василенко Н. Історія України: В 2 т.-Мюнхен, 1976.-Т.2.

2. Nahayewsky I. History of the modern Ukrainian State. 1917-1923.-Munich, 1966.

3. Лисяк-Рудницький І. Між історією і політикою.-Нью-Йорк, 1973.

4. Юрченко А. Українсько-російські стосунки після 1917 р. в правовому аспекті.-Мюнхен, 1971.

5. Книш З. Як перо пише.-Торонто, 1965.

6. Reshetar J. The Ukrainian Revolution. 1917-1920.-N-Y., 1972.

7. Субтельний О. Україна. Історія.-К., 1991.

надцять книг). Енциклопедія допомагає знайти втрачене та забуте, відтворити історичні події та долі історичних осіб¹.

Разом з тим, слід враховувати, що зарубіжна історіографія, позбавлена можливості використання всіх архівних багатств, несе на собі відбиток боротьби угруповань, і не у всіх відношеннях достатньо глибоко витлумачує сутність подій 1918 р. в Україні.

Аналіз історіографії засвідчує те, що в науковій літературі знайшли відображення лише окремі аспекти проблеми, що переважна більшість історичних досліджень надто політизовані і близькі до пропагандистської літератури. Через це предметом дисертаційного дослідження є боротьба різних соціальних і політичних сил проти німецько-австрійських військ і гетьманського режиму в Україні; хронологічні рамки його охоплюють період від перших виступів народних мас проти інтервентів у березні 1918 р. до повного краху окупації і до повалення уряду Скоропадського в середині грудня 1918 р. На початок цього періоду на території України факціонувало два незалежних державних утворення — Українська Народна Республіка і Західно-Українська Народна Республіка. Повстання трудящих створило умови для відновлення української державності.

Мета дослідження — розкрити рушійні сили і характер боротьби проти німецько-австрійських окупантів і гетьманщини в 1918 р. в Україні, висвітлити діяльність провідних політичних партій та рухів. Конкретизація даної теми знайшла своє вираження в таких завданнях:

- висвітлити політику різних партій та рухів України, діяльність партійних структур щодо організації боротьби проти інтервентів і гетьмана, відходячи від стереотипів, що склалися;
- виявити провідні політичні сили, та соціальні групи, класи, що брали активну участь у боротьбі за національне і соціальне визволення України;
- дослідити співвідношення організованості та стихійності у по-

1. Енциклопедія українознавства. / За ред. Кубійовича В.- Мюнхен; Нью-Йорк, 1949-1980 рр.-Т. I-IV, I-X.

встанській, підпільній та страйковій боротьбі;

— показати здобутки та прорахунки в організації селянських повстань і робітничих страйків;

— розкрити події, що призвели до відновлення Української Народної Республіки, показати наслідки загальнонародного повстання на Україні.

Методологічною основою роботи є принципи історизму і наукової об'єктивності. В роботі здійснено спробу підходу до проблеми з загальнолюдолюбської гуманітарної позиції, в якій історичний процес розглядається діалектично як еволюційний розвиток суспільства. Автор прагне позбавитися тенденційності у висвітленні історії з однієї класових позицій.

Джерелами дослідження є документальні матеріали як вже друковані, так і впроваджені до наукового обігу вперше.

Великий інтерес представляють документи вищих державних і партійних органів: Центральної Ради¹, уряду УНР², Директорії³, різних політичних партій, рухів та угруповань⁴, гетьманського уряду⁵.

1. Конституція Української Народної Республіки//Укр.сусп. політ. думка в 20 столітті. Документи і матеріали: В 2 т.- Нью-Йорк, 1983.-Т.1.-С.375-383; Вісті з Української Центральної Ради.-К., 1917-1918, та ін.

2. Відозва Генерального Секретаріату України 3 листопада 1917 р.// Вістник Союзу визволення України.-К., 1917.-2 грудня, та ін.

3. Деклярація Директорії Української Народної Республіки// Укр. сусп. політ. думка...-Т.1.-С.408-412, та ін.

4. Установчий з'їзд Української партії соціалістів-революціонерів// Нова рада.-1917.-25 квітня; Резолюції ІV з'їзду УСДРП// Робітн.газ.- 1917.-6 жовтня; Програма УПСР//Укр.сусп.політ. думка...-Т.1.-С.344-362; Платформа ЦК УПСР.-К., 1918; Політ.засади Укр.Нац.Лерж.Союзу// Вістник політики, п-ри й життя.-9 червня; Політ.засади Укр.Нац.Союзу// Вістник політики й життя.-1918.-18 серпня; Первый съезд Коммунистической партии (большевиков) Украины, 5-12 мая 1918г.; Протоколи.-К., 1938; Первая конференция конфедерации «Набат».Резолюции.-Б/М, 1918, та ін.

5. Заява-деклярація гетьманського правительства 10 травня 1918 р.// Христюк П.Замітки і матеріали до історії української революції...- Т.2 -С.33-36 та ін.

Важливим практичним матеріалом, що висвітлює сутність подій в Україні є твори та спогади державних та політичних лідерів того часу (М.Грушевського, В.Винниченка, В.Леніна, С.Петлюри, Д.Дорошенка, І.Мазепи, М.Шаповала, А.Бубнова, В.Андрієвського, С.Кошовальця, Н.Махно)¹.

Використовувались документи багатьох збірників, що вийшли в СРСР, але вони тенденційно підібрані й однобоко висвітлюють проблему.

Важливою групою джерел є матеріали преси, друкованих організацій різних політичних партій та рухів, мемуари учасників подій².

Велика частина документів з досліджуваної проблеми виявлена в центральних і місцевих архівах. У дисертації використано понад 30 фондів, зібраних у центральних та місцевих архівах: у Центральному державному архіві Жовтневої революції, вищих органів державної влади та органів державного управління України, в Центральному державному архіві громадських організацій України (ЦДАГО України), в Центральному державному архіві Радянської Армії, в обласних архівах Одеси, Харкова, Києва, Дніпропетровська. Основна маса архівних матеріалів, використаних автором, знаходиться в Центральному державному архіві Жовтневої революції, органів державного управління України в Києві. У вищезазначеному архіві зосереджено безліч документів гетьманського уряду, Директорії, що донедавна перебува-

1. Грушевський М. На порозі нової України.-К.,1918; Він же. Українська самостійність і її історична необхідність. Вибрані праці.- Нью-Йорк, 1960; Винниченко В. Відродження нації: В 3 т. Відень, 1927.-Т. 1-2; В.І.Ленін про Україну: У двох частинах.-К.,1977; Петлюра С. Статті, листи, документи.- Нью-Йорк,1956;ДорошенкоД. Мої спомини про недавнє-мицхуле: В 4 т.-Прага, 1923-1924; Мазепа І. Україна в огні і бурі революції. 1917-1921рр.:В 3 т.-Прага,1941-1942; Шаповал М. Гетьманщина і Директорія.- Нью-Йорк,1958; Бубнов А. Гетьманщина, Директорія та наша тактика.- Харків,1927; Андрієвський А. З минулого: В 2 т.-Берлін,1921.-Т.1. Від гетьмана до Директорії; Кошовалець Є. Причини до історії української революції.-Прага,1928; Махно Н. Украинская революция: В 3 т.-Париж,1937.-Т.3 та ін.

2. Алешин А.П. Первые месяцы австро-германской оккупации в Николаеве//Пет. рев.-1929.-N 5-6.-С.45-62; Дзедзієвський А. Під натиском окупантів//Пет. рев.-1929.-N 5-6.-С.189-209 та ін.

ли в спецфондах. Разом із тим, в обласних архівах наявно вкрай мало документів гетьманського періоду на Україні.

Наукова повизна роботи полягає в дослідженні недостатньо опрацьованих проблем всенародного опору інтервенції німецьких та австро-угорських військ на Україні 1918 р., у висвітленні «білих плям» історії, що утворилися внаслідок догматизму, тенденційності, а інколи й відвертого фальшування історичних процесів. З позиції сьогодення, виходячи з докорінних змін у світі, маючи за точку відліку відродження України — Акт проголошення незалежності України, автор вдається до спроби простежити і дати оцінку героїчній боротьбі українського народу в 1918 р. проти іноземних інтервентів, враховуючи думки різних, нерідко протилежних, сторін.

На підставі зібраного та узагальненого документального матеріалу автор намагається відновити справжню картину подій, з'ясувати причини та наслідки діяльності різних політичних партій, місце більшовицьких організацій в Україні і їх контакти з провідними політичними силами. З погляду нового політичного мислення автор виявляє помилки, прорахунки, виводить уроки з пройденого історичного шляху, що допоможуть в осмисленні подій, які відбуваються сьогодні.

Практична значимість дисертації полягає в тому, що зроблені висновки можуть бути використані у процесі об'єктивного відтворення витоків і дальшій розбудові незалежної Української держави. Дослідження може стати корисним у науковій роботі при створенні нової концепції історії України, при укладанні нових навчальних програм і читанні лекцій. Залучені до наукового обігу джерела можуть бути використані для укладання збірника документів та матеріалів із даної проблеми.

СТРУКТУРА І ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДОСЛІДЖЕННЯ

Структура роботи визначається проблемно-хронологічним підходом. Вона складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатку, списку використаних джерел та літератури.

У вступі обгрунтовано актуальність і значимість дослідження, його хронологічні рамки, дано огляд літератури та джерел, сформульовано мету і завдання дисертації, її повизну.

У першому розділі — «Початок збройної боротьби проти режиму

німецької, австро-угорської окупації на Україні» розглядається поступовий перехід різних верств суспільства до боротьби проти окупантів Німеччини та Австро-Угорщини. Цей процес проходив за умов ідейного та організаційного протистояння партій, рухів, угруповань. Суперечності вразили і структури різних партій: більшовиків, українських соціал-демократів, українських есерів. Неякісність становища України як незалежної держави, що виникла внаслідок громадянської війни і Брестського миру, призвела до того, що трудящі України виявилися неспроможними захистити свою молоду державу. Політики Центральної Ради були ошукані, відкривши шлях австро-німецьким військам в Україну. Водночас уряд РРФСР змушений був згодитися з окупацією України центральними державами. Суперечності уряду УНР з окупаційним командуванням призвели до конфлікту, що закінчився гетьманським переворотом.

Гетьманська влада розв'язала руки окупантам, які грабунок і терор поставили в ранг державної політики.

З весни 1918 р. на Україні розгоряється пожежа стихійних, порізаних повстань селян та робітників. Вже перші виступи показали, що жодна з політичних партій не в змозі одноосібно очолити бунтарську стихію. Робітничий клас опинився під впливом «угодницьких» профспілок, що вели за собою меншовики та есери. Селянство ж виступило проти окупантів енергійніше. Єдність мети — економічна, соціальна, національна свобода, наявність у селян зброї та досвіду війни, жорстокий терор, реквізиції, повернення землі та майна поміщикам — все це стримувало ріст політичної активності селян, наростання розмаху його боротьби. Селянська Спілка, земельні комітети, земства, просвіти, Національно - Державний Союз, а пізніше Національний Союз намагалися надати опозиційному рухові організованого характеру. Національний Союз, що склався в ході консолідації українських партій, поставив перед собою завдання збереження та зміцнення української державності, розширення демократії, продовження аграрних перетворень, які розпочала Центральна Рада.

Ідея Українських Установчих зборів на першому етапі боротьби об'єднала певні прошарки української інтелігенції та селянства. За умов загострення стихійної боротьби частина селянства швидко схилилася до крайніх лівих соціалістичних партій - більшовиків, боротьбистів, анархістів, лівих есерів. Українське село все менше притягува-

ли ідеї переговорів з окупантами. Воно вимагало рішучих дій — партизанської боротьби, загального негайного повстання. Більшовикам за цих умов довелось переорієнтуватися на підтримку селянської стихії, бо селянство ставало рушійною силою боротьби, хоч з питання про авангард у русі КП(б)У більшовики поділялися на «лівих» та «правих». Більшовицькі організації розколювались і відходили від співробітництва з лівими есерами та анархістами, відкидали союз із опозиційними режиму українськими партіями Національного Союзу. Більшовики вважали, що самостійно зможуть підняти на боротьбу українське селянство, утвердити свій вплив у профспілках і робітничому середовищі.

Інтернаціоналізму лівих соціалістів українські партії Національного Союзу протиставили ідею національної держави, єдиної української нації, представницької демократії. На цьому ґрунті вдалось об'єднати різноманітні політичні сили від буржуазних партій до українських соціал-демократів. Національний Союз поставив собі за мету не тільки політичний тиск на гетьманський режим, а й тактику страйків, маніфестацій, а згодом підготовку до збройного повстання.

У другому розділі — «Активізація боротьби українського народу проти німецьких, австро-угорських інтервентів» розкриваються завдання, рушійні сили, характер визвольної боротьби на Україні влітку 1918 р. Селянство, що виступало стихійно і неорганізовано за національні, економічні, загальнодемократичні цілі, виявилось основною силою цієї боротьби. Влітку 1918 року у відповідь на пограбування України інтервентами, піднялася потужна хвиля селянських виступів, які підтримав робітничий клас своїми крупними літніми страйками. Повсталі трудящі гуртувалися довкола двох основних центрів. Табір, що об'єднав партії, які стояли на радянській, інтернаціональній платформі, і проголосив ідеї «світової революції» та боротьби з приватною власністю, не був організаційно впорядкований; тривалий час утримувався тільки на рівні тактичних бойових контактів первинних партійних організацій, що вступали у тимчасові угоди. Цей «лівий» блок об'єднував більшовиків, лівих есерів, анархістів.

Другий центр являв собою організованіше об'єднання українських партій та угруповань у вигляді Національно-Державного Союзу, Національного Союзу. Цей центр ставив собі за мету захист ук-

раїнської державності і не поділяв «інтернаціоналізму лівих». Та народна боротьба проти окупантів та уряду гетьмана П.Скоропадського штовхала лідерів цього центру до рішучих дій, які об'єктивно об'єднували «національний» і «інтернаціональний» центри.

Більшовики, як і лідери інших партій «лівого» центру, недооцінювали важливість широкого союзу опозиційних сил, що прирєкло на поразку серпневе 1918 р. селянське повстання на Україні. Поразка цього повстання, що намагалися очолити більшовики, відбулася на наступному періоді «затишшя» в ході боротьби у вересні-жовтні 1918 р. Поразка повстання показала, що більшовики пропустили можливість стати на чолі повстанців. «Праві», що перемогли в КП(б)У, відмовилися від ставки на селянське повстання. Самоізоляцією КП(б)У зміг скористатися Національний Союз, боротьбисти, анархісти, які повели за собою селянські маси.

У третьому розділі — «Перемога збройного повстання на Україні — підсумок політики «лівого блоку» робиться спроба розвінчати ряд «міфів», що утвердилися в радянській історіографії. Твердження про «вигнання австро-німецьких інтервентів радянськими повстанськими загонами», про керівництво більшовиками всенародним повстанням проти гетьманщини не витримали, на наш погляд, перевірки фактами. У боротьбі за владу на Україні більшовики намагалися заручитися союзом із «революційними німецькими військами» — колишніми «окупантами», з партіями Національного Союзу, з анархістами, боротьбистами, лівими есерами.

Війська окупантів, що знаходилися під загрозою винищення і одержали наказ від своїх переможців — країн Антанти — покинути Україну, поступово евакуювалися, відмовившись від підтримки гетьманщини. В цей період виникає новий уряд України — Директорія, що очолює повсталих селян, солдатів, проголосивши асла національної незалежності, «диктатури трудящих», передачі землі селянам. Директорія об'єднала й повела за собою розмаїті верстви українського суспільства.

Гетьманський режим було знищено повсталим народом і військами Директорії в грудні 1918 р.

Більшовики в листопаді-грудні 1918 р. значні сподівання покладали на вступ до України військ РРФСР. Разом із тим, через слабкість більшовицьких позицій на Україні, уряд РРФСР побоювався відкрито втручатися в «українські справи». На це також впливала можлива ре-

акція Антанги, Центральних держав. Діяльність більшовицького підпілля, лівих есерів, боротьбистів та анархістів надали допомоги Директорії.

У боротьбі проти гетьмана склався військовий союз опозиційних сил. У цей час виникла можливість широкої коаліції соціалістичних партій, що стояли на платформі «диктатури трудового народу» і незалежності України. Але партійні лідери, не побажавши йти на компроміси, відкинули можливість широкого «лівого блоку» за участю українських соціалістичних партій, більшовиків, боротьбистів, лівих есерів анархістів, єврейських та польських соціалістів.

У висновках дисертації сформульовані підсумки, результати наукового дослідження:

— автором запропоновано періодизацію визвольної боротьби українського народу проти інтервентів. Виділяються чотири основних етапи боротьби в 1918 р.: весна; кінець травня - кінець серпня; кінець серпня - початок листопада; листопад - середина грудня 1918 р.; подається стисла характеристика кожного з чотирьох етапів;

— боротьба проти австро-німецьких окупантів та гетьманського уряду набрала широкого характеру, бо охоплювала практично всі верстви української людності: селянство, інтелігенцію, робітничий клас. Опозиційність широких мас режиму виявилася у виступі переважної більшості політичних партій проти нього;

— спроба лідерів Центральної Ради вирішити проблему збереження української державності шляхом залучення на Україну військ Центральних держав зазнала невдачі; призвела до ліквідації демократичних інститутів;

— провідною силою всенародної боротьби проти окупантів було українське селянство, що найрадикальніше, зі зброєю в руках виступило на захист України. Однак жодній із політичних сил України навесні-влітку 1918 р. не вдалося одноосібно очолити повстання, для успіху якого потрібне було всенародне єднання і військовий союз всіх опозиційних сил;

— більшовики не були єдиною силою, яка очолила збройну боротьбу народу. В таборі «інтернаціоналістів» їх підтримували і водночас суперничали з ними боротьбисти, ліві есери, анархісти;

— провідним чинником політичної опозиції став Національний Союз, що об'єднав українські партії та організації і виступав за

національно- державну незалежність і соціальні перетворення. Національний Союз, Директорія стали організаторами повстання, що призвело до падіння гетьмана і прискорило евакуацію австро-німецьких військ;

— з перебігом всенародного повстання у листопаді 1918 р. в боях проти гетьманців та інтервентів складався широкий «лівий блок» партій і організацій від федералістів до анархістів, і хоч міжпартійні угоди не оформлялись офіційно, боротьба проти спільного ворога гуртувала представників різних партій. Та можливість здобуття національної єдності незабаром після спільної перемоги була втрачена через непримиренність і владолюбство політиків.

Апробація роботи. Зміст дисертації відображено в наукових статтях, у доповідях на всесоюзній, обласній, загальноуніверситетській (ОДУ) конференціях.

Основні наукові результати дисертаційного дослідження викладені в опублікованих працях:

1. Висвітлення у вузах історії громадянської війни та іноземної інтервенції у світі перебудови викладання суспільних наук. // Перебудова та суспільні науки: Тез. докл. ...-Одеса, 1990.-С.16-17. / На рос. мові/.

2. Вивчення на заочному відділенні істфаку історії громадянської війни та іноземної інтервенції в світлі перебудови викладання історичної науки // Підвищення ефективності підготовки вчителів без відриву від виробництва: Тез. вист. Всесоюз. наук.-метод. конф. -М.; Одеса, 1990.-С.52-53. (У співавт.). / На рос. мові/.

3. Боротьба українського народу проти німецьких, австро-угорських інтервентів і гетьманського уряду // Історико-культурна спадщина людства та її вивчення при підготовці вчителя: Рос.-, кр. симпозіум: Тез. вист.-М.; Одеса, 1992.-С.26-27.

4. Міфологізація і висвітлення всенародної боротьби українського народу проти австро-німецьких інтервентів // 36. ст. Ізмальського пед. ін-ту.-Ізмаїл, 1992.-С.120-121. / На рос. мові/.

5. Збройне повстання на Україні (листопад-грудень 1918 р.)-Одеса, 1992.-18с.

Авдеев

110850

AB 25.875

AB 25.875

Подък печати 20.09.92г. Формат 60x84 1/16.
Об'єм 0,7 уч. изд. л. 0,7 п. л. Заказ № 2402. Тираж 100 экз.
Гортинография Одесского облполиграфиздата, цех №3.
Ленина 49.

23